

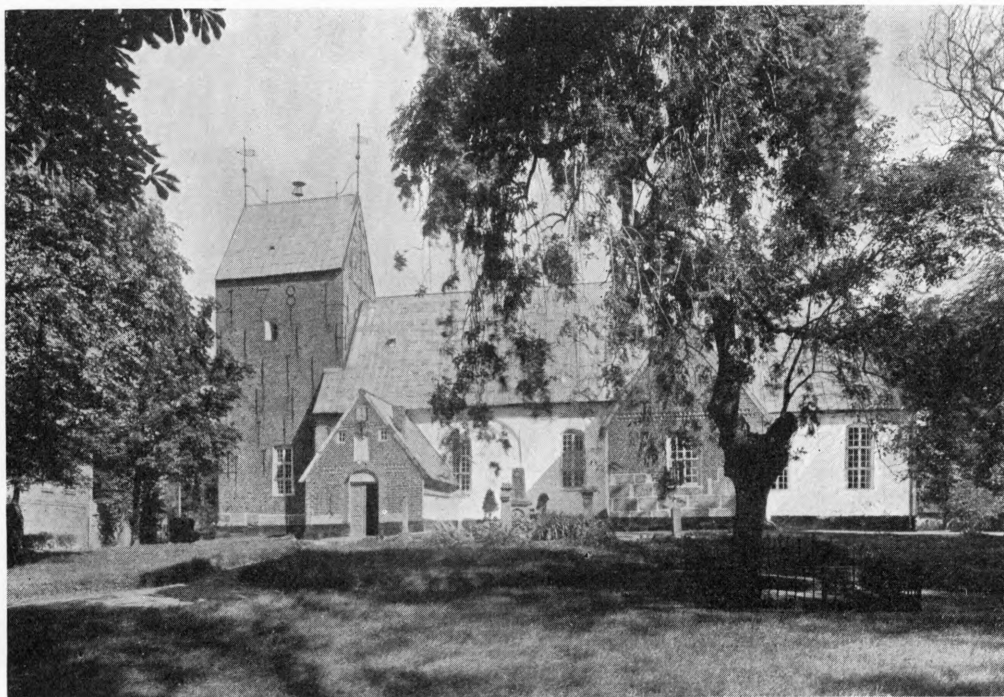

Fig. 1. Højer. Ydre, set fra syd.

E. M. 1956

HØJER KIRKE

HØJER FLÆKKE

Kirken, der tidligst nævnes i »Ribe Oldemoder«s kirkeliste¹ (o. 1325—50), var viet *S. Peder*² (jfr. kilde og altertavle).

I kong Valdemars jordebog er Højer nævnt som kongelev, og muligvis har landsherren allerede da haft patronatsretten. Dette var i alt fald tilfældet senere i middelalderen³, således at reformationen ikke kom til at betyde nogen ændring i patronatsforholdene.

I cathedraticum* betalte kirken 8 sk. engelsk¹ og i procuratio⁴ på reformationstiden 4 sk. engelsk. 1544 kom kirken under hertug Hans, og 1576—78 fik han tilkendt patronatsretten, hvilket bevirkede, at sognet lagdes under Slesvig stift for først ved genforeningen at vende tilbage til Ribe stift⁵. Efter hertug Hans' død 1580 blev kirken gottorpsk, og dette vedvarede, til den 1713—21 påny kom under kongen. Endnu i 1700'rne

* Cathedraticumafgifterne fra kirkerne under Ribe stift findes tilføjet kirkelisten i »Ribe Oldemoder« (udg. O. Nielsen 1869 p. 108 f.), som er affattet i 1300'ernes anden fjerdedel. For kirkerne under Slesvig stift henvises til cathedraticumlisterne i Quellensammlung VI, 260 og 277. Procuratioafgiften er hentet fra listen »Procuraciones sacerdotum in archidiaconatu riipensi« i Nye Kirkehist. Saml. I, 668 f. Om forholdene i nyere tid henvises til Wolf Christian Matthiä: Reschreibung der Kirchenverfassung in den Herzogthümern Schleswig und Holstein II (Flensburg und Leipzig 1786), Jensen: Versuch einer kirchlichen Statistik .. 1840 samt Trap: Slesvig — til disse værker såvelsom til M. Mackeprangs almindelige indledning til »Danmarks Kirker«, Sønderjylland (Haderslev amt p. 31 ff.), henvises een gang for alle.

og 1800'rne havde menigheden dog tildels bevaret sin gamle valgret; 1786 formede det sig således, at amtmand og provst præsenterede, menigheden valgte, og kongen konfirmerede. Kirken er nu selvejende.

Korsarmene skal ifølge en meddelelse i Danske Atlas⁶ være opført af en rig jomfru, Cecilie Ehms, der på egen »Bekostning endnu før Reformationen har ladet [kirken] udvide«. Opførelsen af disse korsarme skal muligvis sættes i forbindelse med ødelæggelsen af Anflod kirke 1436 (Tønder-Højer-Lø), hvis menigheder (med Poppenbøl og Rutebøl) herefter blev lagt til Højer.

1632 omtales i kirkeregnskaberne en *S. Peders kilde*, der forbedredes på jerntøj for 15 sk., men uden nærmere stedsangivelse⁷.

Kirken ligger nogenlunde midt i byen. Den stærkt beplantede kirkegård har ikke været benyttet siden 1862, da det første stykke af annekskirkegården nord for byens hovedgade blev indviet; den gamle kirkegård har faldt mod syd, hvor den ligesom i øst hegnes af nye kløvstensdiger, mens norddiget er af store, rå kampesten; i vest er der dels huse, dels en nyere teglstensmur med køreport og låger mellem teglstenspiller⁸; fløjene er af smedejern ligesom ved den østre indgang.

En østre *†kirkerist* forfærdigedes 1632⁹.

Et *halsjern* er ophængt på våbenhusets gavl¹⁰.

Kirken består nu af romansk skib og senromansk kor, men det sidste har afløst et ældre kor med apsis; korsarmskapellerne, våbenhuset i syd og tårnet i vest med yngre trappehus i nord er gotiske, og et sakristi på korets nordside er fra 1748. Orienteringen har lille afvigelse til syd.

Bygningens romanske del, hvis ydre har bevaret dele af en særpræget blændingsdekoration, skal formentlig henføres til tiden omkring 1200. Materialet er stærkt blandet; i murens nedre halvdel er der vistnok udelukkende benyttet *granitkvadre* udvendig, mens den øvre del er af *munkesten* (25—26 × 12—13 × 7,5—8,5 cm) og *tuf* med enkelte granitkvadre; om sidstnævntes placering, se nedenfor. Skibet har en næsten jorddækket dobbeltsokkel af granit, det nedre skifte med attisk profil, det øvre med hulkant; de forsvundne bygningsdele har haft en tilsvarende sokkel, der for korets vedkommende muligvis er bevaret nogenlunde på sin oprindelige plads; nogle af *†apsidens* sokkelkvadre er genanvendt under den midterste del af korets østgavl, hvor de antagelig indgår i apsisbuens tilmuring, og fire hulkantede apsiskvadre er benyttet i tårnet¹¹. Det til skibet hørende *†kor* har tilsyneladende haft samme udstrækning som det nuværende; dels antyder den måde, hvorpå apsiskvadrene indgår i østgavlen, at denne altid har haft sin plads her, og dels er den allervestligste del af nordmuren med en endelisén et levn fra det første kor; denne 30 cm brede lisén viser, at koret har haft enten en til skibets svarende dekoration (sml. nedenfor), eller endelisener forbundet af en gesimsfrise.

Hver af skibets langmure, hvis højde over nedre sokkelskifte er ca. 5,75 m,

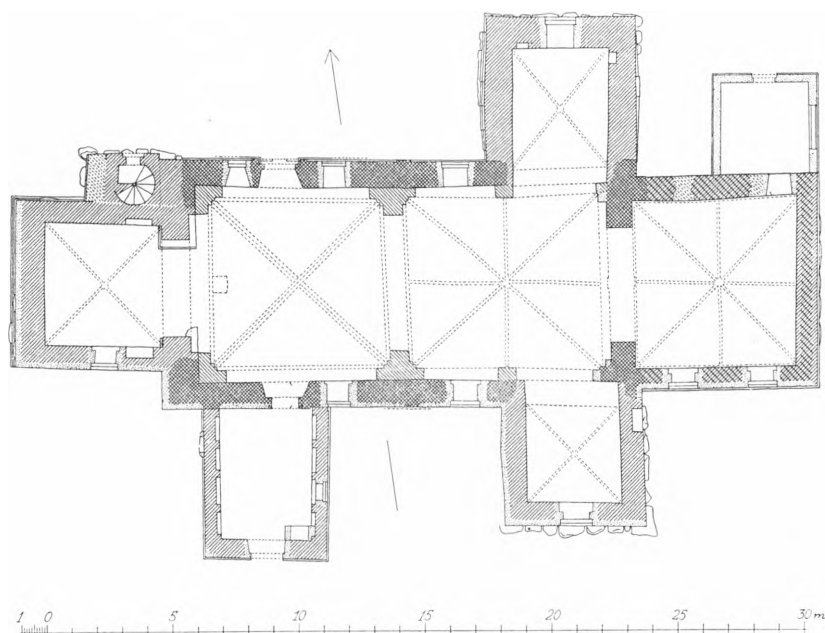

Fig. 2. Højer. Plan. 1:300. Målt af El. M. 1954 og 1956.

har haft fire rundbuede blændarkader, der alle er stærkt ødelagte. Bedst står nordmuren, hvor de tre østre arkader er i behold omend beskadigede og delvis dækket af korsarmen. De brede arkader, der kun springer 4—5 cm frem, strækker sig fra soklen til lidt under murkronen og adskilles af pilasterlignende led (se dog om forholdene ved dørene), som i vederlagshøjde har kragbånd af en halvrund, forkrøbbet vulst. Bag nordre korsarm, hvor muren står blank med stærkt forvitrede fuger, ses stikket af det østligste vindue lige midt i arkaden; et tilsvarende stik anes i den følgende arkade, og man må sikkert regne med, at der har været et vindue i hvert arkadefelt. Vindues- og arkadestik er muret af vekslende tuf- og munkesten med et prydskefte af krumme teglsten; i sviklen mellem de to arkader og på begge sider af vinduet er der i tuf- og teglmurværket indsat enkelte veltilhugne kvadre, hvis former og anbringelse synes at tilsigte en dekorativ udsmykning af murværket, der således — trods materialeblandingen — må have været beregnet til at stå blank. Sydmuren er stærkt omdannet ved skalmuring, og man sporer kun pladsen for den midterste pilaster samt dele af de tilstødende arkadebuer. Langmurenes blændingsdekoration brydes af dørene, idet disse er anbragt lige under de to vestre arkadebuers vederlag og således, at de rundbuede døres svagt fremspringende kvaderstensindfatning har overtaget pilastrenes funktion. Bygningens øvre sokkelskefte løber af mod dørindramningen, det nedre er forkrøbbet ind i dørfalsen. Selve lysningen er retkantet og i alt fald i nord dækket af et glat tym-

panon, som efter 1913 har fået en tysk indskrift¹²; de smige inderkarme har i syd rundbuet, i nord fladbuet (måske fornyet) stik; begge døre er i brug.

Den runde triumfbue, fortrinsvis af kvadre, har fremspringende, kiledannet slutsten mod øst og vest. En del af skibets vestre taggavl, muret af rå kamp, tegl og tuf og forsynet med et savskifte, indgår i tårnets murværk.

Ændringer og tilføjelser. De arbejder, der omfatter apsidens nedrivning, korets ombygning og skibets overhælvning, må henføres til anden halvdel af 1200'rne. Det er nævnt, at det nuværende kor sandsynligvis har samme udstrækning som det ældre (p. 1026), men murene må allerede på et tidligt tidspunkt være blevet stærkt omsat. Nordmuren, som er af tuf og munkesten, fik to rundbuede vinduer (den udvendige højde er over 140 cm, afstand fra vindue til murkrone 82 cm), og det er muligt, at både syd- og østmuren har haft tilsvarende åbninger, men her er alt tilsløret af senere skalmuringer. I forbindelse med ombygningen blev koret dækket af et helstenshvælv, der dels har vederlag i murene, dels på de kun halvsten fremspringende skjoldbuer, som er muret af kvartrunde sten; skjoldbuerne i nord og syd har spidsbuet, tvedelt forløb omkring de enten tilmurede eller ødelagte vinduer. Hvælvingen er ottedelt af 15 cm brede, halvrunde ribber, af hvilke den nordre og søndre udgår fra den tvedelte skjoldbues sammenstød (sml. korsarmene i Haderslev domkirke, p. 64, fig. 11)¹³. På oversiden ses, at det høje, spidst kubeformede hvælv, som er ringmuret, af bindere, er 1 ½—2 sten tyk forneden og forsynet med udmurede lommer (indtil overkant af murkrone). Korets østmur har både ind- og udvendig fået en skal af munkesten, formentlig sengotisk ligesom taggavlen; denne har over en båndblænding, flankeret af to aftrappede, rudestil-lede blændinger, tre stigende højblændinger, de yderste tvillingdelte over konsol, den midterste nærmest rundbuet og med glug.

Skibets to hvælv er fra samme periode som korets og muret på samme måde¹⁴, men de hviler på svære piller og buer. Østhvælvet har ribbenet og ribbeprofil som koret; nord-syd ribberne har dog ikke vederlag i murene, men i vægpiller, der midtdele faget, således at det har to spidse skjoldbuer både i syd og nord. Vestfaget har — vel af hensyn til dørene — kun diagonalribber, 29 cm brede og med trekløverprofil, og dets skjoldbuer samt den brede gjordbue har halvtensfals. Ved hvælvslagningen fik i alt fald skibets vestfag et nyt, rundbuet vindue i nord og syd til erstatning for de ældste, som ikke korresponderede med hvælvet; sydvinduet ses fra våbenhusloftet, tilmuret med munkesten.

Det lave *våbenhus* foran syddøren må enten være fra o. 1300 eller sengotisk¹¹. Det er af munkesten over en velhugget, hulkantet granitsokkel, men stærkt skalmuret i nyere tid. Gavlen, hvis nuværende form må være fra 1700'rne, har en fladrundbuet dør, som bryder to ældre savskifter; derover følger en tvedelt blænding flankeret af to lysåbninger, og endelig to savskifter. Hver flankemur,

E. M. 1956

Fig. 3. Højer. Indre, set mod øst, efter restaureringen.

der i nyere tid er forhøjet med to skifter, har indvendig fire spærstikafsluttede spareblændinger. I den vestre del er der en kalk(?)grav¹⁵ på ca. 240 × 85 cm, som blev tømt ved sidste restaurering og forsynet med en trælem, og i sydøst-

hjørnet findes en *blystøberkamin* fra 1700'rne(?).

Korsarmskapellerne ud for skibets østende er sengotiske og muligvis opført i tiden efter 1436, da menigheden fra Anflod kirke blev lagt til Højer¹¹. Materialet er genanvendte granitkvadre og munkesten i munkeskifte. Sydkapellet er stærkt skalmuret, og gavlens eneste dekoration er nu to savskifter i fodlinien. En niche udvendig i østmuren kan være oprindelig, men er måske snarere lavet til kobberpladen, der omtales p. 1044. Det bedre bevarede nordkapel har lidt under rejsehøjde en række aftrappede, rudestillede blændinger, i øst og vest otte (førstnævnte sted dog senere omdannet til fire), i nord to og to flankerende et nyere vindue, over hvilket der ses rester af et ældre, fladbuet; gavllinierne har altid været glatte. Begge kapeller har samtidige krydshvælv med kvartstensribber, og de står i forbindelse med skibet gennem rundbuede arkader.

Tårnet er opført i samme periode som korsarmene og af lignende materialer. Da byggearbejdet på tårnet påbegyndtes, blev den nedre del af skibets vestgavl fjernet, mens selve trekantgavlen bevaredes, og tårnets østmur opførtes under og over denne. Tårnet blev ikke straks rejst i sin nuværende skikkelse;

dels er krydshvælvingen med kvartstensribber en lidt senere tilføjelse, selv om den har vederlag i murene, og dels spores der et — muligvis kun kortvarigt — byggestop noget over skibets murkrone. Tårnrummet har rundbuet arkade til skibet og fladbuede, dørlignende blændinger i nord og syd. Tårnrummet belyses af et nyere sydvindue, men fra første færd må lysåbningerne have siddet højere; i alt fald ses der udvendig i nord (de andre sider er skalmurede) en fladbuet, blændet lysåbning, der må være blevet tilmuret ved hvælvslagningen. Opgangen til tårnets øvre del var en tid fra skibet, ad en fladbuet åbning eller lem brudt gennem vesthvælvingens vestre kappe og videre gennem et hul i skibets gavl. Mellemstokværket, der som antydte en overgang har været tårnets øverste, har i nord to fladbuede, falsede lysåbninger eller glamhuller; den østre tjener nu som overdør for trappen, den vestre er helt omdannet.

Det øverste stokværk med sadeltag og gavle i øst-vest er muligvis samtidigt med trappen (se nedenfor); det har i nord en asymmetrisk anbragt åbning, fladbuet i spidsbuet spejl og med stik af vekslende røde og sorte sten samt prydskitte af lige løbere; til de andre sider er der nu fladrundbuede åbninger. Af gavlene har kun den østre beholdt sin gamle form med savskifte i fodlinien og fem højblændinger, de yderste med kvartrund afslutning, de følgende tvillingdelte med rund- eller spidsbuer over konsol; den midterste er spids, flankeret af to cirkelblændinger og savskifter; sidstnævnte blænding har en fladbuet glug til tagrummet, hvor klokkerne er ophængt; den vestre taggavl har nu savskifter og to fladrundbuede glamåbninger. Syd- og vestmuren er besat med jernankre; i syd findes årstallet 1781, der skal henvise til skalmuringer i syd og vest¹⁶, som dog er fornyet 1923.

Trappehuset i nordhjørnet mellem skib og tårn er af materiale som tårnet, og det samme gælder den sikkert kun lidt yngre støttepille på trappens vestside; trappen, der har fladbuet underdør, loft af fladbuede, udkragede binderstik og tynd, rund spindel, fører med en usædvanlig stærk stigning (hvert trin er på fire skifter) til en af de nævnte lysåbninger i mellemstokværket.

Sakristiet på korets nordside er opført 1748 af små teglsten, der tillige med blyet blev foræret af »en god mand«¹⁷; gavlen har kurvehanksformet dør, lille, retkantet vindue og ottekantet glug til tagrummet, og gavllinierne er markeret med en fremspringende kant; det indre er fladloftet.

En *†tagrytter*, »det lille tårn midt på kirken«, trængte til reparation 1730¹⁸.

Tagværkerne. Over korsarme og tårn er der kun levnet få stykker gammelt egetømmer, og det samme gælder koret og skibets østfag, hvor de gamle spær er genbenyttet som hanebånd og langstole. Kun over skibets vestfag er der bevaret 11 egespærfag af krydsbåndstype, nummereret fra vest mod øst med romertal (i nord øksebug, i syd huljern); i stedet for de korte spærstivere, der må være samtidige med hvælvene, er der spor efter nogle længere, som synes

at forudsætte bindbjælker, hvilket tyder på, at spærfagene kan indeholde rester af skibets ældste tagværk.

Tårn, trappehus og gavlene på sydkapel og våbenhus står i blank mur, resten er hvidtet, og soklen er tjæret overalt; de høje, retkantede vinduer, hvoraf nogle sikkert stammer fra 1821—22¹⁹, mens andre (i korsarmene) er fra den indvendige restaurering 1954—55 (arkitekt, kgl. bygningsinspektør Thomas Havning), da de fladbuede, indvendigt faldede åbninger, der i tidens løb var blevet stærkt forhuggede, genskabtes; våbenhuset har gulv af gamle kalkstensfliser, de øvrige gulve er nye, af gule mursten. Alle tage er tækket med bly; på skibets nordside, nordkapellet og våbenhuset findes årstal fra 1700'ernes slutning og initialer for kirkeværgen og andre.

To *vindfløje* over tårnets gavle har udstansede faner med Christian VI.s kronede spejlmonogram og årstallet 1738.

En *solskive* i våbenhusets gavltrekant er af sandsten, med rokoko-topstykke og indskrift: 55 Gr(ader) P.M.D.

Kalkmalerier. Under sidste restaurering blev der fjernet en skablonbemaling, der for korets vedkommende skal være udført 1906²⁰; ved samme lejlighed afdækkedes forskellige kalkmalerier, på skibets vestre skjoldbue nogle store, senbarokke akantusblade i rødt, hvidt og gult, på skibets vestvæg og på gjordbuen store, sengotiske kolbeblomster i rødbrunt med sort konturering; begge dele er atter overhvidtet, hvorimod en sengotisk dekoration i nordre korsarm, fra o. 1500, står fremme; hvælvingens bemaling (fig. 4) med sparremønster, krabbeblade og franske liljer er velkendt fra andre kirker, sml. Hygum tårnhvælv, Haderslev amt p. 748, fig. 9.

A. Gabs 1954

Fig. 4. Højer. Kalkmaleri i nordre korsarms hvælvning (P. 1031).

INVENTAR

Inventaret bærer præg af kirkens hovedrestaurering 1954—56 med deraf følgende op- og udrydning (prædikestol, stolestader), med arkitekttegnede nyanskaffelser (prædikestol, stolestader, hængelamper, præsterækketavle, salmennummertavler) med placering (især stolestader, font og orgel med pulpitur-

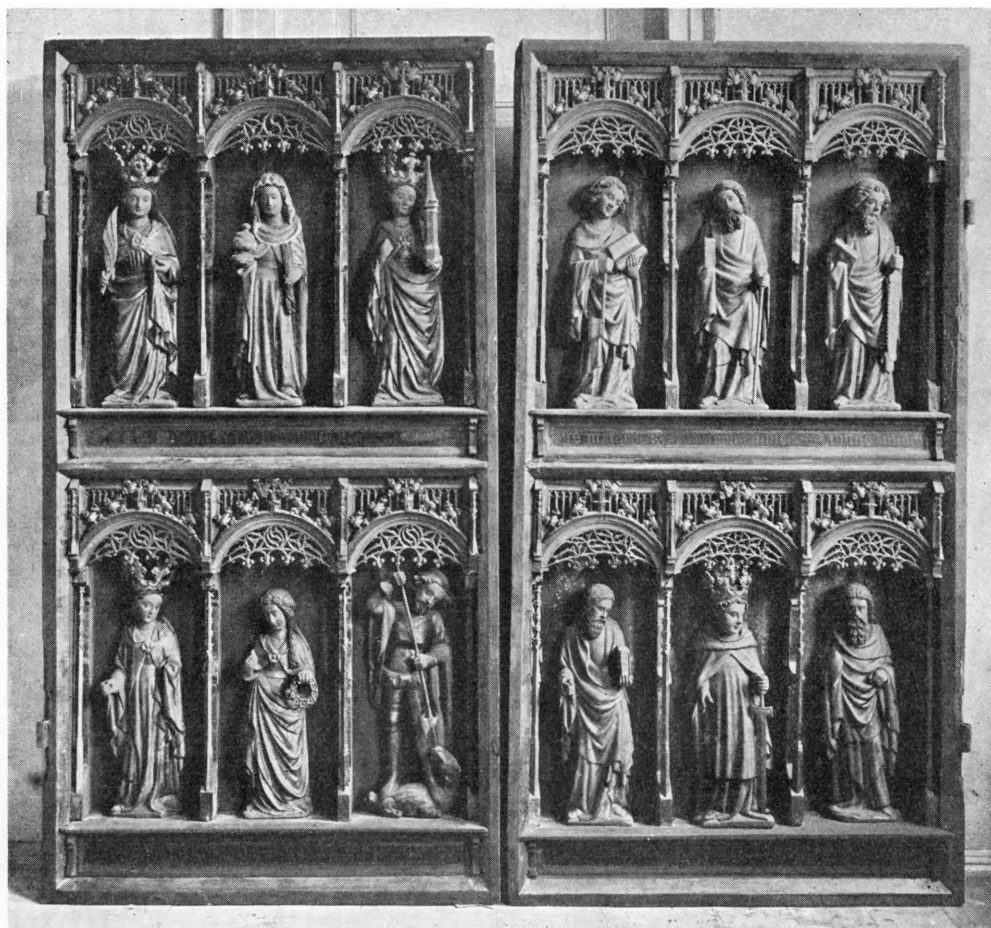
panel). Det ældre inventar har fået sin staffing renset, konserveret og udbedret (altertavle, korbuekrucifiksgruppe), overmalede farver er fremkaldt (bl. a. fontehimmel).

Alterbordet er fra nyere tid, muret og pudset.

Som *altertavle* tjener nu kirkens gotiske fløjalter, der fra 1862²¹ til 1906 havde været fjernet til fordel for Schleisners Gethsemane-maleri (jfr. nedenfor); før fjernelsen havde den ifølge Haupt været Sønderjyllands måske bedst bevarede gotiske tavle, men da Haupt så den i tårnrummet i begyndelsen af 1900'erne, var den i forfald og figurerne tildels forkert opstillede. Efter en pågående restaurering ved Wilh. Jensen, Garding, genopstilledes den på alteret, idet den samtidig fik en ny, alt for høj, kluntet predella (1956 gjort 15—16 cm lavere) med et nadvermaleri. Under kirkens sidste hovedrestaurering stod (1954) de Jensenske farver stærkt skallende, men 1956 fikseredes de, og ved P. Kr. Andersen tonedes de grelleste farver ned. Malerierne på fløjenes bagsider har derimod aldrig været overmalede og står ganske velbevarede omend noget matte.

Altertavlen²² (sml. fig. 3) er et gotisk triptychon (midtskabet 158 × 172 cm), et nordtysk arbejde fra o. 1425, hvis skulptur er nøje sammenhørende med den kun lidt yngre Felsted-tavle (Åbenrå amt) og den store Boeslunde-tavle fra 1450'erne²³ (nu i Nationalmuseet, jfr. DK. Sorø p. 759 — her for tidligt dateret) og andre. Malerierne er vistnok fra samme værksted som malerierne på den lille tavle i Schwartau²⁴ lidt nord for Lübeck. Sandsynligvis hidrører tavlen da fra et lybsk værksted, og sammenhængen mellem denne og altertavleskulpturerne i Lübeck Jacobikirke (1435) er da også forlængst erkendt, uden at man dog kan tilskrive disse skulpturer specifikke lybske træk; heller ikke Højer-tavlens udmærkede malerier kan siges at være typisk lybske, og det er i denne forbindelse værd at pege på, at Boeslunde-tavlens malerier er udpræget westfalske.

Både midtskabet og de to endnu bevægelige fløje er delt i to etager af et vandret midtbånd; mens fløjene kun indeholder enkeltfigurer i to rækker (fig. 5), og hver i sin baldakinprydede niche, har hovedskabet i midten to scener, øverst himmelkroningen, nederst Petri korsfæstelse, hver flankeret af to og to figurer. Såvel scenerne som figurerne har navne er betegnet ved indskrifter med minuskler i de gennemløbende smalfelter under figurerne; alle navne har foranstillet »Sanctus«. Øverste række, helt igennem, begyndende mod nord, indeholder: »mattheus, iacobus minor, simon | petr(us), thomas — veni, veni, veni amica mea coronaberis («kom, min veninde, du skal krones») —, iohanes, philippus | katharina, magdalena, barbara«. Nederste række: »iudas, fabean, sebastian | andreas, iacobus maior — sanctus petrus princeps apostolorii(!) («apostlenes fyrste») —, bartolome(us), mathias | margaretha, dorothea, georeg(!)«.

Niels Termansen 1921

Fig. 5. Højer. Den gotiske altertavles fløje (p. 1032).

De hellige mænds og kvinders attributter er næsten alle tilsat af Jensen; bortset fra Peder, Johannes, Jakob den ældre, Fabian, S. Jørgen, Maria Magdalene, Barbara og Dorothea har der været mulighed for ombytning af figurerne; af større reparationer nævnes i Jensens indberetning Johannes' hånd

med kalken og S. Jørgens hånd, arm og spyd.

Personskildringen er rolig, lidenskabsløs, uden variation i ansigtsudtrykkene, så vidt det nu kan afgøres for den nye overmaling; kroppenes stilling er overalt frontal, mens hovederne drejes eller hældes en smule. Figurerne er ret lavstammede, nogle (S. Jørgen, Matthæus) med forholdsvis store hoveder; foldeskætet er stilfærdigt og gennemgående ret ensartet, med mange gentagelser i draperingen. Som et træk af ikonografisk interesse med hensyn til tavlens billedlige forlæg kan nævnes, at Jakob den ældre har hatten lidt i nakken.

Over hver niche, der flankeres af en væg med vandnæseprofil og her foran

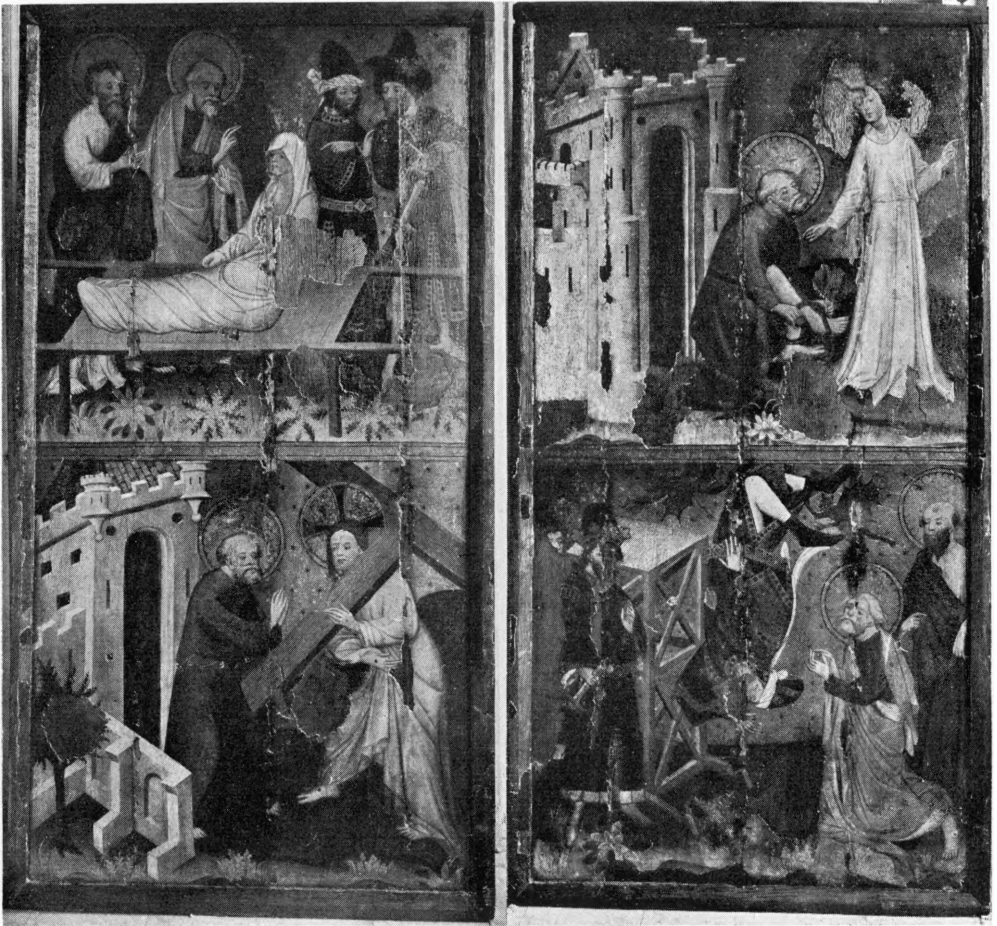
et spir, er der en plan rundbuebaldakin, hvis stavværkssystem (meget fornyet) svarer til Felsted-tavlens. Baldakinen over Andreas (midtskabet forneden til venstre) skylder sit udseende en reparation før den Jensenske. Tavlen krones efter vanlig nordtysk mønster af en række store korsblomster vekslende med kuglespir (adskillige fornyede).

Mens de nuværende farver er uden historisk interesse, er der grund til at meddele uddrag af Jensens restaureringsberetning angående tavlens daværende tilstand og ældre farver²⁵: Altrets maling havde lidt stærkt, hele kridtgrunden viste sig gennemtrukket med ridser lige ned til træet og derfor meget skør. Bindemidlet havde mistet sin kraft, således at lærredet under kridtlaget for en stor del var gået løs. Meget af den gamle grund var faldet af. Hele bemalingen var overtrukket med fernis, køddelene grovt overstrøget med tyk oliemaling, gevandternes vrangsider behandlet som marmorimitation, oliekit hyppigt brugt. Den første maler har efterladt sit navn under de tilbageblevne spor: Iwert, jeg fandt det tre gange, som alle hans tegn, med penselskrift. Endvidere følgende: Philippa — middelbowe — middel neden — middel bowe(?) — norden eller Lio-oia^m(?). — Bortset fra de uberørte billeder på fløjenes bagsider og den bevarede indskrift er der intet mere synligt af den gamle maling. En senere maler har udført en næsten fuldstændig overmaling; hans efterladte spor er i dansk sprogform med blyant, men næppe mere kendelige; med stor møje har jeg læst: Sýden.

Den ældste staffering er pragtfuldere, forgyldningen rigere, glansguldet på rødt »poliment«. Baggrunden for den oprindelige staffering (I) var glansguld, og hver figur havde en glorie trykt i baggrunden — ved anden staffering (II) rødt overstrøget. For første staffering var blå dominerende, for anden rød. Skriften guld, grunden mørk lasur, sort ramme. Baldakinbuer I: hvid, II zinnober, nedre rundbuer blå, II grøn. Vrangsiderne på gevandterne veksler ved II i rød-blå-grøn, ved I finder jeg mere blå. Forgyldningen ved II er et mørkt okkerpoliment. — Såvidt Wilh. Jensen. Hans egen opmaling har med sine røde baggrunde, rødt-blå-grønt foer etc. nærmest holdt sig til staffering II og er meget fjernt fra middelalderlig farvegivning.

Malerierne på fløjenes bagsider (fig. 6), hvis ægte toner virker behageligt velgørende i sammenligning med den skildrede skulpturstaffering, fremstiller fire spredte scener fra Petruslegenden (jfr. Hammelev, Haderslev amt, p. 620), nordfløjen øverst: Peder befries fra fængslet af en engel, sydfløjen øverst: Peder (og Paulus) opvækker Tabitha, medens kejseren og mageren Simon ser til, nordfløjen nederst: Simon magus styrter til jorden på Peders bøn, da han søger at styrke sin anseelse ved at flyve, sydfløjen nederst: Peder møder på sin flugt fra Rom Kristus, der bærer sit kors.

Billederne er malet med tempera; som baggrund for alle scener tjener en

Niels Termansen 1923

Fig. 6. Højer. Den gotiske altertavles fløjmalier (p. 1034).

rød, stjernestrøet »himmel«, mens jordsmonnet er fremstillet i sarte, vissen-grønne toner, blade og blomster ofte tegnet med hvide rande. Som eksempel på farvernes fordeling skal kun anføres een af scenerne, Tabithas opvækkelse: Lysgrønt gulv med mørkere mønster. Peder, der står foran Paulus, er iført et gult, rødligt skygget slag over en mørkegrøn klædning, mens Paulus' slag er mørkegrønt foroven, lyst oliven forneden, selve kjortelen hvid, men stærkt rødligt skygget. Tabitha sidder i gulskygget hvidt på en gul bære, kejseren og magikeren har dragter af mørkere og lysere grønt. Udtryk, stillinger og bevægelser giver endnu udtryk for den milde stil, som også er de skårne figurers og oprindelig har kendetegnet deres staffering. Midt på midtskabets bagside er med stor, hvid fraktur malet: »Dieser Altar ist im Jahre 1906 ausgebessert durch Wilh. Jensen, Maler in Garding.«

I predellaen fra 1906 er indsat et maleri af nadveren, en kopi efter Gebhardts

bedrøvelige maleri. Indtil sidste restaurering havde det p. 1039 omtalte processionskrucifiks plads på toppen af midtskabet (jfr. afbildningen hos Matthaei).

Den tidligere *altertavle*, der fra 1862—1906 stod på alterbordet, er et maleri: Kristus knælende, bedende i Gethsemane, sign. C. Schleisner 1862, i samtidig ramme ved billedhugger Fjeldskov, København. I smalfelt forneden: Joh. XX, 31. På bagsiden indskrift, der meddeler, at tavlen, der blev opsat 1. maj 1862, er skænket af Jacob Korup og hustru Lena, født Marcussen, og enken Margaretha Hestorff, født Schaufogel.

Fra en *†sidealtertavle* hidrører to * »*helligkonger*« (fig. 8), 58 cm høje, fra tredie fjerdedel af 1400'rne; begge konger, den ældre med et vældigt, flettet hageskæg, den yngre skægløs, med højre tommelfinger støttet i bæltet, virker som enklere udgaver af hovedsmanden og en ung mand på Neukirchen-tavlen (Kreis Oldenburg), tildels også dragtmæssigt; men ansigterne er de samme folkelige med store kartoffelnæser. Sekundær staffering, alle oprindelige farver forsvundet. Figurerne blev afgivet til Flensborg i bytte for prædikestolsfelterne (p. 1040).

Ifølge Danske Atlas (VII, 291) fandtes *†S. Georgii billed* endnu her både til hest og til fods.

Altersølv. Kalk, sammensat af dele fra forskellige tider, men i sin oprindelige form svarende til Tønder kirkes fra 1435 (jfr. også Varnæs, Åbenrå amt). Nyt skaft, nyere bæger med stempler som disken. Nuværende højde 20,8 cm. *Disk*, 1750—75, med cirkelkors, hvis arme ender i flige, flankeret af to stempler i symmetriske skjolde (svarende til dem på kalkens bæger), til venstre et latinsk kors, til højre IA.

Oblatæske, skænket 1721, svarende til Emmerske (p. 1020), 13 × 10,5 cm, 5 cm høj. På låget graverede versaler: »Sehl. Chresten Emssen Bohtel Chrestens. Das ist an Høyer Kirch zu Gottes Dienst verehrt Anno 1721«. Under bunden Tønders byvåben samt sammenskrevet TW i et efter bogstaverne afpasset felt, for Thomas Wüst (Bøje p. 414).

Vinkande, skænket 1757, med pæreformet korpus over rund fod med indsnøret skaft, svajet næbtud, ret højt låg med vindrueknop og gæk som fliget blad; hanken dannes af to C-bøjler. På foden graveret: »A⁰ 1757« og »Ewald Finck â Gathe«. På tuden graverede og ciselerede muslingskaller, fligeblade og C-bøjler. På korpus, under låget og på standkanten ens stempler, bymærke for Altona (z i arkade under tre tårne) samt mestermærke FPK (næppe R) i trekloverfelt.

Sygekalk, svarende til Bov (Åbenrå amt) 1714; rund fod med fodplade, midtdelt knop, ægformet bæger med Tønders bymærke og mesterstempel IR i rektangel for Jacob Reimer (Bøje 2835). *Disk* med graveret cirkelkors og stempler som kalken. *Oblatæske*, cylindrisk, 3,8 cm i tv., med hvælvet låg, der dog over bølgerand og hvirvelstav afsluttes med et plant cirkelfelt. Stemp-

V. M. 1954

N. J. Termansen 1955

Fig. 7—8. Højer. 7. Fontehimmel (p. 1038). 8. To *helligkonger fra †sidealtertavle (p. 1036), jfr. fig. 18.

let PP i rektangel, muligvis et hidtil ukendt stempel for Peter Petersen, Tønder (borgerskab 1770; Bøje p. 416); men æsken virker ældre.

Alterstager. 1) Sengotiske, svarende til Emmerlev, vel fra 1500'ernes sidste halvdel, nu uden ben, 42 cm høje, fodskålen med skarpe, gotiske profiler, skaftet med tre rundede ringe og ret flad lydeskål.

2) Glatte, efterlignende renæssancebordstager, 61 cm høje.

†*Brudekrone.* O. 1738 opbevarede brudekronen og brudesmykket ikke hos præsten, men hos »andre« i menigheden (jfr. Rolfs p. 79).

Altersranken er fra 1936—37, efter ældre tegning af arkitekt Axel Hansen, Ribe, noget omdannet. Tidligere var der kun et lille »Podium« foran alteret.

Døbefont, romansk, af sort Namur-kalksten, et belgisk importstykke, svarende til fontene i Hönnepel, Boenheim og Born (Sauermann)²⁶. Fonten, der før sidste restaurering stod i en fordybning i korets murstensgulv umiddelbart vest for sakristidøren, havde da i det væsentlige kun bevaret sin kumme, mens underdelen, de fire fornavede hjørnepiller, samt tildels den svære midtpille bestod af sortmalede mursten. Ved sidste restaurering af kirken erstattedes de tilføjede dele med Namursten, og fonten førtes tilbage til sin oprindelige skikkelse. Den oprindelige kumme, som har nøje korrespondenter i ovennævnte, hvad der viser, at fonten er importeret færdig, er lav (34,5 cm) i forhold til

tværmålet (98 cm) og nærmest cylindrisk. Siden er firdelt af fire stærkt frem-springende, primitive menneskehoveder, og i de mellemliggende felter er der to meget hjemmegjorte masker og to rosetter. Det er i den smukke stenart og ikke i den lidet kunstneriske udførelse, fontens virkning ligger. Kummen er blyforet med en plade, der strækker sig op over kanten og lidt ned over siderne. Højde over gulvet 77 cm. (Mackeprang: Døbefonte p. 364 ff.). Nu i korsskæringen, lidt nord for korbuen.

Dåbsfad 1956, af tin.

Fontehimmel (fig. 7), barok, med malet årstal 1685, men konservativ i opbygning og enkeltheder, kopi efter den af Ringerinck anvendte type (Klipleve m. fl., jfr. også Tønder kirkes fontehimmel af lokal billedsnider). I lanternen står en frigruppe: Johannes døber Jesus, under svævende due. Lanternens svungne bøjlebaldakin bærer en vældig kugle med øsken, hvori himlen er op-hængt, nu i en fast krog, ikke til hejsning.

1685 fik Rasmus Petersen Springenberg 30 rdl. for at male »en Deckel eller Krune« til dåben med guld og adskillige farver samt anstryge dåbstenen inden og uden med oliefarve^{26a}. 1956 fjernedes en fæl, broget staffering med bl.a. bronzering, og en farvegivning fra 1784 blev fremdraget, mens den ældste skrift i smalfelterne afdækkedes og repareredes. Her stod på tysk Matth. 28. kap.: Gehet hin in alle Welt etc.

Krucifikser. 1) *Korbuekrucifiksgruppe* (fig. 9), senromansk, o. 1250, med tildels forsvundet portalfelt²⁷. Den legemsstore Kristusfigurs slægtskab med figurerne i Bevtøft (Haderslev amt p. 900), Højrup (Hviding hrd.) og Nybøl (Sønderborg amt) er, trods Wilh. Jensens slemme staffering, umiskendeligt, ligesom det ynkeligt ændrede Dybbøl krucifiks (Sønderborg amt) sikkert har hørt til gruppen; de fælles træk er stilling, hårbehandling og lændeklæde. Sidefigurerne tilhører (jfr. Bjerning) den slanke, franskrægede type, Maria med fremadoprakte hænder, Johannes med højre hånd under kind. Marias sørgestus genfindes i den ædle Wechselburg krucifiksgruppe og i Halberstadt, og sydpå viser også det »sachsiske« kors med de små, energiske engle i de gennembrudte korsarme, som erindrer om Fjelstrup, Halk (og Haddeby). Fra korsarmenes midtstamme vokser skud frem med bolleagtige blomster. I forbindelse med korset står tværbjælken, der bærer sidefigurerne; dens stivere til korsets tværarme (jfr. Bjerning, Haderslev amt p. 324), hvis midtparti er tovsnoet, dækkes tildels af tre og tre cirkelskiver i rammer, de to øverste par med reliefbuster; ifølge Haupt, der fandt gruppen »zerbrochen auf dem Boden«, eksisterede også en »krans« som i Døstrup. Den er nu forsvundet.

Det smukke, værdifulde arbejde skæmmes i endnu højere grad end altertavlen af den Jensen'ske staffering, der f.eks. ganske har forvansket ansigts-trækkene; det er uvist, om Marias store hænder er blevet fornyet i forbindelse

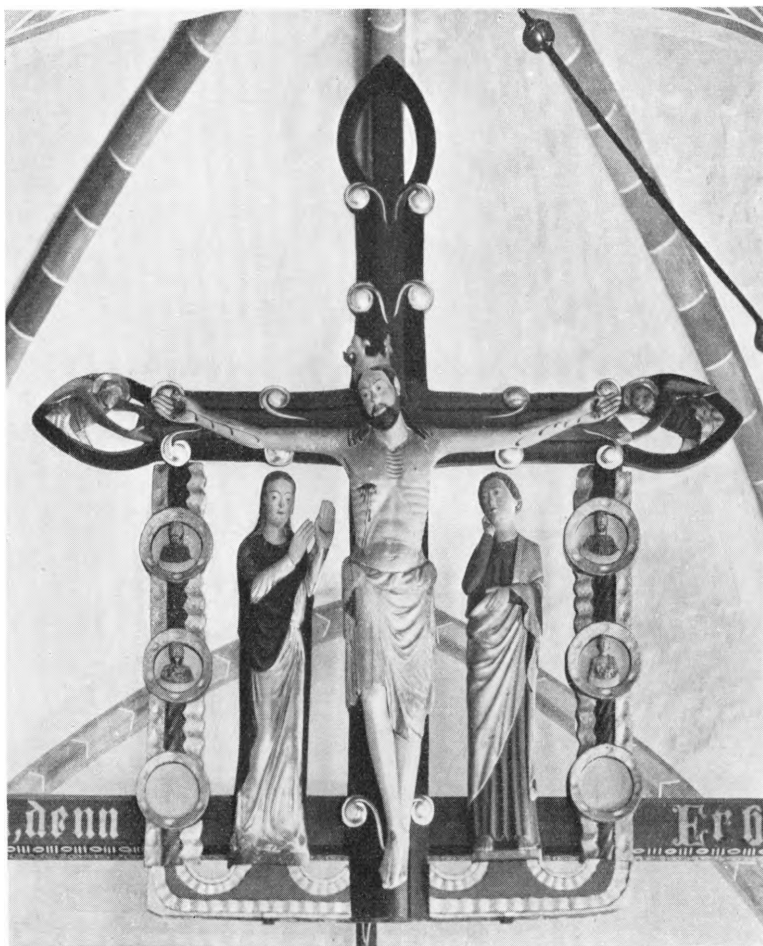

Fig. 9. Højer. Korbuekrueifiksgruppe (p. 1038).

fot. 1930

med denne restaurering, der fandt sted 1904 (jfr. malet skrift på korsets bagside); ved denne konstateredes, at gruppen var blevet istandsat (malet?) 1583, idet dette årstal ses malet på korsets (hvidmalede) bagside i forbindelse med »ora, ora, ora« (»bed«) med store versaler samt et H-lignende tegn i spinkelt slyngværk (malersignatur eller misforstået Jesumonogram?). 1956, før op-hængningen foran buen ind mod koret, udbedredes og mildnedes Wilh. Jensens farver, så vidt det var gørligt.

2) Gotisk, omkr. eller henimod 1400, kun 60 cm højt, på nyt kors. Hovedet hælder til højre, og der er (nu) ingen hårlokker foran skuldrene; overskægget er stort og skåret i forbindelse med det korte fuldskæg, øjnene lukkede. Armene er spinkle, skråt, næsten symmetrisk strakte, overkroppen mager med indfalden brystkasse, hvis ribben er stærkt markerede; skåret vunde og navle. Det halvlange lændeklæde er omtrent som på et lille krucifiks i Hyrup (Haupt I,

311). Benene er lange og magre, fødderne store og overlagte, svagt krydsede. Figuren er stærkt hulet. Staffering ved Jensen, Garding. Korset har formentlig set ud som det i Hyrup. Tidligere havde krucifikset plads på altertavlen (jfr. Haddeby, Haupt II, 236—237), efter 1956 er det ophængt på korets nordvæg.

3) *Processionskrucifiks*, sengotisk, fra begyndelsen af 1500'rne, kun 35 cm højt, på nyt kors. Nystafferet 1956. På pillen ind til nordre korsarm.

Prædikestolen er en moderne, skematisk efterligning af Tønder-typen, hvis glatte, slebne rammeværk kontrasterer stærkt mod de gamle fyldingsrelieffer, der 1956 erhvervedes fra Flensborg bymuseum, hvortil de var solgt sammen med rester af den gamle stol 1900—01. I bytte fik museet de p. 1036 nævnte middelalderlige figurer.

Stolen, til hvilken de oprindelige relieffer hørte, har været af Tøndertype, ifølge indskrift fra 1591, med tresidet fremspringende karnap og i øvrigt rektangulær af form, men de syv bevarede relieffer: bebudelsen (fig. 11), hyrdernes tilbedelse, dåben, korsfæstelsesgruppe (fig. 10), opstandelsen, pinseunderet og himmelfarten skiller sig ikonografisk ud fra den store gruppe af »Tønderstole«, idet forlæggene er afvigende. Reliefferne skal ses i sammenhæng med Tønders magistratsstole, hvis dåbsscene er tilsvarende, også hvad angår engelen i den højhalsede kjole; forbindelsen gennem denne figur over Tønder magistratsstoles dansende »Spes« (»Håbet«) til Løgumkloster prædikestol m. fl. er klar og indicerer muligvis samme værksted, selv om de nævnte relieffer ikke er af samme hånd. Der er en naiv ynde over nogle af Højer-reliefferne, som f. eks. Tønderstolenes »Spes« mangler, og overraskelsesmomentet i bebudelsesscenen er ligesom sorgen i korsfæstelsesrelieffet udtrykt med større psykologisk dybde end på andre »Tønder-prædikestole«.

Den tidligere †*prædikestol*, der oprindelig fortrængte »Tønder-stolen« og nu atter måtte vige for dens genfærd, var fra 1842 og udført af en lokal mester, Nicolay Stadager, hvis tegning til stolen (fig. 12) endnu er bevaret. Den smukt formede stol (der fejlagtigt har fået skyld for at være en efterligning af Vor Frues prædikestol i København), var i senempire, med konveks front begrænset af to konkave sider, felterne skilt af slanke søjler og fyldingerne kantet med småtunger. Forneden havde den en slank, vifteformet baldakin. Indtil sidste restaurering stod stolen med en hæslig mørkbrun lakmaling og uægte forgyldte bogstaver, og det blev dens skæbne. Under restaureringen blev den savet igennem, og den ene del (midtpartiet) anvendtes som midlertidig prædikestol, så længe kor og korsarme var afskilret til kirkebrug. Nu er denne del overladt den tyske frimenighed.

Stolestader 1955—56. I skibets vestende er levnet rester af ældre stoleværk; her er, på begge sider af midtgangen, dannet et panel af seks og seks gamle døre mellem glatte pilastre, og seks tilsvarende døre har fundet plads i stole-

Fig. 10—11. Højer. Prædikestolsfelter fra 1591 (p. 1040).

E. M. 1956

værket samt to med navne. Den ene har en åben, kvadratisk fyldning foroven med drejede balustre; på midtsprossen står indskåret: MERGRET : MARTEN. Tidligere bar den det malede nummer: 20. Den anden dør har smalle, fordybede barokfelter med buetunger for enderne og heri reliefbogstaver og -tal, i frisen IHSS og mellem storfyldingerne 1699. De øvrige døre har alle to fyldinger samt smalfyldning i midterste og øverste sprosse; renæssanceprofilerede.

Dørfløje, to ens med stor barokfyldning, i sakristiet, til kor og til kirkegård.

Foran orglet i tårnrummet sidder nu det rensede og opfriskede brystværn, der tidligere stod bag altertavlen, men som oprindeligt må have hørt til et *pulpitur*, sikkert det, man fik tilladelse til at opføre 1730¹⁸, og som under brandforsikringen 1909 omtales som 13 malerier med trærammer à 30 mk. Nu er følgende motiver bevaret (gyldne frakturindskrifter): Jesus i templet, dåben, fristelsen, apostlenes kaldelse, Jesus og Zackæus, farisæeren og tolderen, Martha og Maria, Jesus og den skriftkloge (første og sidste er anbragt som

låger). På brystværnets bagside to andre malerier (i nye rammer): Kristus driver ulven bort fra fårene og Kristus i skyer, mens engelen skiller bukkene fra fårene. Bag på dørene to (med de øvrige billeder samtidige) landskabsmalerier.

Orglet (fig. 13) er nyt med senbarok façade svarende til orglerne i Broager og Nybøl (Sønderborg amt) o.a.; polygonalt midttårn og spidsvinklede side-tårne, spinkelt fliget og gennembrudt akantusbladværk i åbninger, fyldinger, vinger og topstykker hist og her med rokoko-ornamenter. Broget marmoreret og forgyldt. I skibet over syddøren sidder en firkantet kasse med gylden fraktur i bunden, omgivet af bladkrans: »Singet ihm ein neues Lied etc. Ps. XXXIII, 34. Mørkebrun med gyldne kanter.

Allerede 1679 havde kirken et *forgel*²⁸. 1685 stafferedes det med guld og farver af Rasmus Petersen Springenbjerg⁷ (jfr. fontehimmel). 1752 sluttedes kontrakt mellem kirkeværgerne og orgelbygger Joh. Dietrich Busch om et nyt orgel²⁹. Fra dette orgel (hvis façade den nuværende i alt væsentligt gengiver) kom 1900/01 en del englehoveder og figurer af musicerende engle til Flensborg bymuseum³⁰. Angående dette orgels disposition, se Rolfs p. 62 f. 1894²⁹ fik kirken nyt orgel (Marcussen og søn, Åbenrå), hvor den gamle façade genanvendtes, dog en del ændret. Det nuværende orgel har 14 stemmer plus cymbelstemme.

Pengeblok, 1700'rne, lille, ottekantet, jernbundet; to nyere hængelåse. Inden for syddøren på tre nye ben.

Klingpung svarende til Tønder 1687 (p. 980), af sølv, men med skindforet fløjlspose fra 1745. På ringens overside graveret: »2. Cor. 9, 7. Einen frölichen Geber hat Gott lieb samt Gal. 6,9. Lasset uns Gutes thuen etc. På skaftets overside Tønders bystempel samt to ens stempler, B C i oval, sikkert for Berend Christiansen (Bøje p. 415) og da hidrørende fra en reparation, der formentlig er samtidig med posen.

Af ældre *salmenummertavler* er bevaret to til at skrive numrene på med kridt samt en til skydenumre. De øvrige er fra sidste restaurering. 1761 fik degnen en årlig betaling for at »skrive salmerne på tavlerne«³¹.

To *præsterækketavler*, den ene fra 1754, den anden fra 1955. Den gamle hænger i søndre korsarm, den nye i nordre.

Malerier. 1) »Petrus Peträus Pastor in Hoyer 1742—1763«, 67 × 53 cm, på lærred, brystbillede, grå paryk, pibekrave, præstekjole, salmebog i venstre hånd. Indskrift med antikva og ramme fra 1920'rne.

2) »Ewald Finck b. d. Gath, geb. 1688, gest. 1764«. Som foregående, af samme størrelse og sikkert af samme maler: grå paryk, halsbind, brun frakke, sort vest, hvorunder venstre hånd.

3) Pastor L. Schmidt, 1871—1892, sign. Hans Nielsen, Hambg. 1909, skænk (indskrift på messingplade) af Johan og Hans Nielsen, Hamborg. Knæstykke, foran altertavlen fra 1862, sikkert malet efter fotografi, 121,5 × 69 cm.

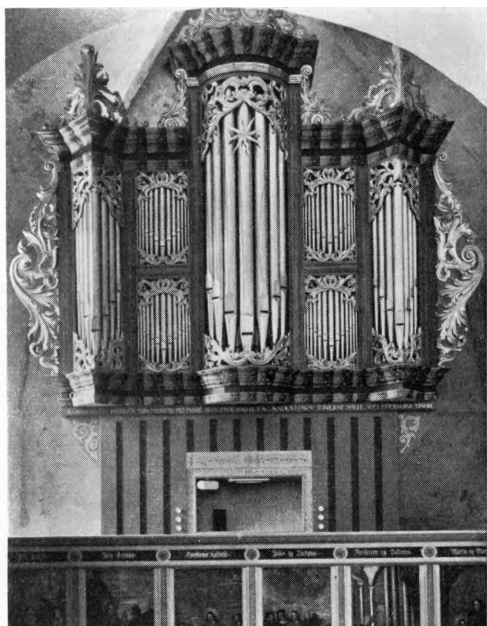
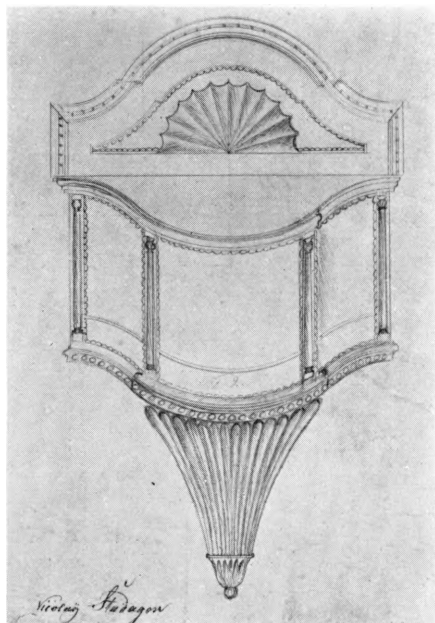

Fig. 12—13. Højer. 12. Kirkens forrige prædikestol; N. Stadagers tegning 1842, i LA. Åbenrå (p. 1040). 13. Orgel (p. 1042).

E. M. 1956

4) Pastor D. C. Rolfs, 1893—1925, sign. C. C. Feddersen 1930. 83 × 67 cm (malet efter fotografi). — Alle malerier er ophængt i søndre korsarm.

5) Morten Luther, olietryk. I sakristiet.

I våbenhuset er 1956 anbragt en del dyretakker, der lå på våbenhusloftet; de skal for ca. 150 år siden være fundet under grøftegravning og digearbejde i vadehavet og ved forlandet og har tidligere hængt i tårnrummet³⁴.

Ligbårer. Ifølge Rolfs havde kirken endnu i 1920'erne to ligbårer, begge fra 1600'erne og begge med englehoveder, den ene tilhørende »Gemeinde Ruttebüll« — Ruttebüll — 1696 —, den anden dødegildet i Højer. Nu er kun fire svære arme med englehoveder bevaret (fig. 18), de tre er anbragt i sakristiet, den fjerde i våbenhuset.

Tårn. Tårnet har urskive mod vest. Sejerværket omtales allerede 1684³². Det nuværende urværk er fra I. F. Weule, Bockenem 1897.

Klokker. 1—2) 1897, støbestålsklokker, »geg. v. Bochumer Verein i Bochum 1897«, skænket af sparekassen i Højer³³.

**Klokker.* 1) 1400'erne, slank, skriftløs 46,5 × 37,5 cm, vægt 85 pund (Udall p. 134). Brugtes ifølge Rolfs som Beichtglocke (messekløkke).

2) »Im 1566 Iaer goet mi Michel Dibler dat is war«. 74 × 69,5 cm, vægt 414 pund, med to hanke og (bundet til disse) den gamle knebel. Siden 1900 i Flensborgs bymuseum, hvortil begge klokker solgtes af forstanderskabet³³.

†*Klokke.* 1677. Omsmeltet 1898. Ifølge Rolfs bar den indskriften: »Anno

1677 ward ich in Husum zu Gottes Ehre und Hoyer Kirchen Nutzen gegossen von Claus Asmussen, als Stephanus Kenkel, theol. Doctor zu Tundern und Lügumkloster Praepositus. Paulus Petreius, Pastor zu Hoyer, Fridrich Jürgensen I.H.F.D. Amptschreiber im Tunderischen Ampte. Fedder Lund I.H.F.D. Biercke-Voigt in Hoyer und Harges Voigt in Hoyers Harde und Jens Nissen Teichvoigt daselbst Kirchgeschworne waren«, og på den modstående side: »Peter Langhein Pharmacopaeus Tunderensis dedit VIIII Cronen« (»apoteker P.L., Tønder gav 9 kroner«). Herunder relief af Magdalene knælende ved korsets fod.

GRAVMINDER

Epitaf. 1792. Maria Elisabeth Partschen, født 4. maj 1771, død 20. nov.

1789, 18 år, 28 uger, 4 dage gammel, Joh. Gotl. Partsch, født 14. juli 1745, <død 28. jan. 1816), M. Biata Partschen, født 17. maj 1748, <(død 29. okt. 1825). Herover religiøs indskrift. Hvid marmortavle, 174 × 62 cm, med bredt tværriflet ramme, sammenslyngede blomster og urne; tysk indskrift. Indmuret i korbuens nordre vange.

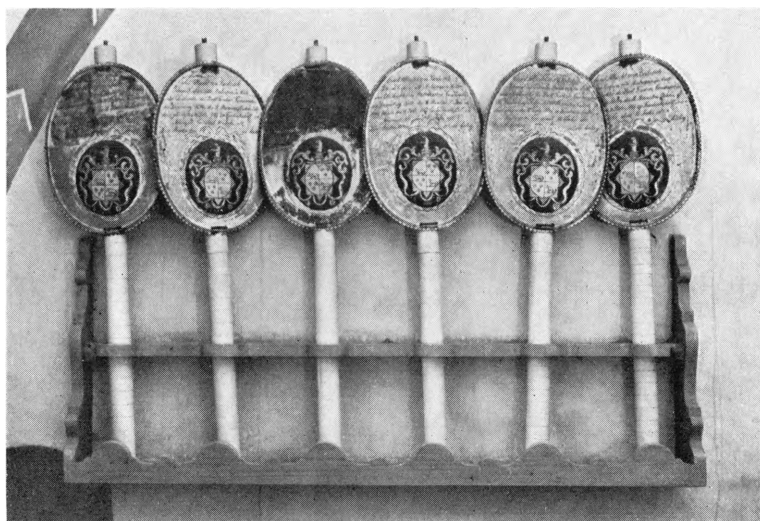
Mindetavle over lire faldne i krigen 1848—51, 1870—71 (således på bagsiden, men på forsiden nævnes fire faldne fra 1848—51 og to fra 1870—71). I skibet på midterste jordbuevange mod nord.

Gravskjolde på lysehylder (fig. 14). 12 gravskjolde af blik på trælys, anbragt på to hylder i nordre korsarm (fire hylder på våbenhusloftet). Af de 12 gravskjolde er de seks for den folkekære amtmand (jfr. kirkegårdsmonument nr. 4) »Ernst Albrecht von Bertouch, Geheime Conferenzzrath, Amtmann im Amte und Oberdirektor der Stadt Tondern, Commandeur des Dannebrog, Ritter des St. Stanislaus Ordens etc. ward geboren den 16. Decbr. 1745 zu Friedrichshald in Norwegen. Er starb 70 Jahre alt«. Sort, malet skriveskrift på sølvbund over ovalt felt med naivt tegnet, firdelt, hjelmet våben. På de elektriske »lys« på Schleisners altertavle sad 1954 to plader af hvidt metal, kronet af kors, fra 1905.

Kobberplader. 1) O. 1796 »Ingeburg Feddersen geborne Böysen, geb. in Tondern d. 7. Jan. 1736, gest. d. 8. Jan. 1796« og senere tilføjet: »Hans Feddersen, geb. 25. Aug. 1740, gest. d. 6. Apr. 1814«; citat fra Salomons ordsprog 3,1. Oval plade, 84 × 57 cm, med malet indskrift, forgyldt kursiv, indsat i våbenhusets vestmur, omgivet af muret profilramme.

2) O. 1830. Pastor Georg Lorenz Nissen, død 28. dec. 1830, 54 år 3 mdr. gammel, præst i Hoyer 27. aug. 1819 til 28. aug. 1830; citat fra Hebræer. 13,7. 83 × 46 cm. Hvidmalet kursivskrift. I niche i søndre korsarms østmur.

Gravsten. 1) (Fig. 16) romansk, af granit, grovkornet, afbrudt foroven, 109 × 46,5—40,5 cm. Indmuret i våbenhusets vestvæg.

V. M. 1954

Fig. 14. Højer. Gravskjolde for amtmand E. A. v. Bertouch, død 1815 (p. 1044).

2) (Fig. 15) romansk, af granit, $78 \times 39,5$ — 36 cm, med tre hjørner mere eller mindre afslået (sml. Tønder p. 1014). Indmuret forneden i våbenhusets sydmur.

3) O. 1750. Jens Petersen Engel »aus Houer«, født 1665 ... og hustru ... Rød kalksten, 177×116 cm. Stærkt slidte reliefversaler. Inden for den profilerede ramme optages fladen af en stor, forsænket oval indrammet af en kæde, i hvilken en kartouche er ophængt indeholdende forskellige bygmesterredskaber, passer, vinkelmål, lineal etc. I hjørnerne rocailleagtige blade. Nord for skibet.

4) O. 1750, med helt udslidt tysk indskrift med reliefversaler: ... Hierunter ruh ... ensen ..., men med interessant relieffremstilling. Grå kalksten, $172,5 \times 117$ cm. Fladen er tredelt, med to ovale felter adskilt af et liggende rektangel; i den øverste, liggende oval er der en symbolsk fremstilling af menneskehøsten, som bl.a. kendes fra en gravsten (sekundært for pastor Gielstrup) i Skærbæk (Hviding hrd.): Kristus i skyer med kornsegl, flankeret af engle, herunder engle, der høster korn. Nord for skibet.

5) O. 1790. Kiestina Thomsens, født i Emmerleff 16. febr. 1760, død 19. okt. 1790, 30 år, 8 mdr. 15 dage. Kom i ægteskab med den »nu sørgendes Enke Mand Hans Thomsen i Høuer d. 20. May 1785«. <Han var født 25. maj 1765, døde 24. nov. 1822, 57 år 6 mdr.). Desuden religiøse indskrifter, dels citat fra salme 73 vers 24, dels »Hwo paa Gud troer | hand sikker boer | i Himlen og paa lorden | Hwo stadig staaer | i Iesu Saar | hand er Guds Arwing worden«. Reliefversaler. Grå kalksten, 183×124 cm. Inden for en smal ramme er der kraftigt akantusslyng, i hjørnerne engle med udbredte vinger og arme, de øvre holdende det bladindrammede felt med citatet. Under gravskriften sekundær skrift med fordybet skriveskrift: H. N. Boysen. Nord for skibet.

E. M. 1954

Fig. 15—16. Højer. Romanske gravsten nr. 2 og 1 (p. 1044 f.).

6) 1800—25. »...es Iessen Hoeg, Farwer udi Houer«, født ... 1754, død 18.., og hustru ... er [Ma]ria Hoeg ... Rødlig kalksten, 212 × 149 cm, med næsten udslidt skriftfelt (versaler og skønskriftsbogstaver). Inden for en dobbelt rammekant er der et stort, skjoldformet skriftfelt omgivet af akantusblade, kronet af muslingeskal og herover kronede spejlmonogrammer indfattet af palmegrene: I I H og P I H (E M H). Forneden volutblade. Nord for skibet.

7) O. 1844. »Christ. Boysen Kamp, født d. 9. Decbr. 1795, død d. 15. Octbr. 1844«. Gravvers. Rød kalksten, 86 × 56,5 cm, med fordybet skriveskrift;

i hjørnerne udsparede felter med reliefblomst. Opstillet ved skibets sydmur.

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1816. »Sal. Fedder Pedersen, fød i Hoyer 1751 den 1. Dec., død 1816 den 15. Juny«. Støbejernsstele med gotiske fialer på hver side af kølbue med blomst. 182 cm høj over soklen. På gravsted øst for koret sammen med nr. 3 og 9.

2) O. 1820. Johann Todsen in Hoyer, født 19. juni 1760, død 26. okt. 1820, 60 år og 4 mdr., og hustru Christina Todsen, født Kamp, født i Tønder 29. marts 1773, død 9. maj 1846, 73 år, 1 måned og 11 dage gammel. Stele af sandsten på dobbeltsokkel, ialt 158 cm høj. Forneden felt med bikube, foroven med hjørneakroterier. Indfældet, hvid marmorplade med tysk indskrift. På bagsiden marmorplade med religiøs og følsom indskrift. Syd for skibet.

3) O. 1824. »Rasmus Hindrichsen, fød i Hoyer d. 31. August 1766, død d. 9. Februar 1824, hans Ald. 57 A. 5 M. 9 D. og Sal. Otilia D. Hindrichsen fød Sønnichsen i Emmerlef Mølle d. 7. Januar 1763, død d. 5. August 1846 hendes Ald. 83 A. 6 M. 29 D.« Stele af sandsten, ca. 245 cm høj, på sokkel med niche og profilgesims. Halvrund gavl med øje i omstrålet trekant. Gravskriften står med fordybet skriveskrift på en indfældet, hvid marmorplade. Ved nr. 1.

4) (Fig. 17) 1827. »Ernst Albrecht von Bertouch, Amtmann zu Tondern, Geh. Conferentzrath, geb. 16. Dec. 1745, gest. 17. Dec. 1815«. Stele af sandsten, ca.

205 cm høj over den 44 cm høje dobbeltsokkel.

Tysk indskrift med fordybede versaler, rosende ord om den afholdte amtmand foran de (p. 1044) anførte data. Ifølge Rolfs (p. 70 f.) blev stenen, der var købt i Altona, sat på graven 1927. Syd for skibet.

5) O. 1836. »H. N. Boysen fød d. 22. Dec. 1767, død d. 18. Jan 1836, og Hustrue Johan(n)e Boysen, fød 11. Juny 1775, død 7. Nov. 1832. Hiob 19. V. 25«. Stele af sandsten på dobbeltsokkel, ialt 175 cm høj. Svajet gavl med strålesol, flankeret af cylindre med rosetblomster på forsiden. Draperi over den store, indfældede marmorplade, der har fordybet kursiv. Syd for skibet.

6) O. 1837. »Koegsinspecteurinde A.M. Brodersen, født Momsen, i Fried. Koeg, født 9. Febr. 1801, død 20. Dec. 1837«. Sørgevers. Stele af sandsten på dobbeltsokkel, ialt 156 cm høj, med skriftruller på soklen, der fortil fremtræder med blomster. Nederst på stelen opslået bog på baggrund af kors og anker. Skriveskrift. Øst for koret (sml. nr. 8).

7) O. 1840. »Hans Feddersen, født d. 24. Decb. 1773, død d. 2. Novbr. 1840«. Gudelig indskrift. På bagsiden: »Ingeburg Feddersen, fød Volquardsen. f. 2. Febr. 1780, død 1. Nov. 1823«. Stele af sandsten, 170 cm høj med sokkel; indfældet marmortavle med opslået bog med kors og anker etc. (som foregående); i frisen påsatte, sammenlagte marmorhænder. Begge gravskrifter står på indfældede marmorplader med fordybet skriveskrift. Syd for skibet.

8) O. 1848. Koegs-Inspector Hans Heinr. Brodersen, af Fridrichs-Koeg, født 14. febr. 1792, død 5. juli 1848. Gravvers. Stele, 147 cm høj, næsten helt som hustruens og ved siden af denne.

9) O. 1851. »Salig H. S. Hindrichsen, født d. 31. Aug. 1800, død d. 28. Nov. 1851. Ved nr. 1.

10) O. 1856. Iebs(?) I. Hoeg, født i Løgumkloster 1. jan 1754, død i Hoyer 18. aug. 1826, og Christiane Hoeg født i Randerup 12. aug. 1771, død i Hoyer 28. juli 1856. Stele af kalksten med dobbeltsokkel, 160 cm høj. Syd for skibet.

Begravelser. Ifølge Rolfs (p. 69) fandt man ved udgravning til centralvarmekælderen i en dybde af halvanden meter tre *romanske grave*. De to var muret af munkesten, den tredie, der vistnok lå lidt dybere, af marksten, alle havde særligt hovedrum. Bundene var belagt med sten, lågene har været af træ eller

E. M. 1954

Fig. 17. Højer. Gravmæle 1827 over amtmand E. A. v. Bertouch, død 1815 (p. 1046).

har været en gravsten (en af de bevarede?). Hovedenden af en af kisterne lå under sydkapellets fundamentsten. Rolfs nævner sammesteds en *kiste* af rhinsk sandsten, »der sich im Garten der Frau Ww. Boysen befindet und seit Jahren als Wasserbehälter benutzt worden«; den findes endnu i samme have.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. *Åbenrå. Højer præstearkiv*: Bd 2 II 9 a 1—6, b1, c1, d1, fl—5, g1—4, h1—4 sager til aktfortegnelsen. — Bd 4 1747—1932. Sager til aktfortegnelsen II, 9—10. — Bd 3 1752—1915 Korrespondancesager. — Ca 1—2 1761—1882 Regnskabsbøger. — Cc 1—2 1763 og 1781 Inventarier. — *Tønder provstearkiv*: Udtaget af pakken 1681—1912 sager vedr. Højer sogn I 1728—1906 Bausachen, Kirchhof, Totengräber. — *Tønder kirke-visitatorium*: (aflev. fra Kiel) Højer sogn. — *Tønder amtsarkiv*: C VI 2 nr. 632 1732—1911 Kirche zu Hoyer. — C VI 2 nr. 633 1781 Inventarium der Kirche zu Hoyer. — LA. *Viborg. Ribe bispearkiv*: Ærkedegn Johs. Olufsen Odenses regnskabsbog 1628—30. — Se i øvrigt arkivalier for Tønder provsti i almindelighed p. 932. — Chronik (ved embedet). — Kirkeklokkecirkulære af 1922 (NM). — Museumsindberetninger af S. A. Claudius-Hansen o. 1910, Niels Tørmann (konservering af altertavlens malerier) 1923, N. J. Tørmann (genkonservering) 1953, Peter Kr. Andersen (undersøgelse af inventar) 1952, (istandsættelse af inventar) 1956. — Undersøgelse og beskrivelse ved Elna Møller, Erik Moltke og Vibeke Michelsen 1956.

Haupt II, 576—79. — †Pastor em. D. Claus Rolfs: Geschichte des Kirchspiels und Fleckens Hoyer. Preetz 1926.

¹ Jfr. Haderslev amt p. 642. ² Repertorium 2. rk. nr. 11386 (6. nov. 1509). ³ Jfr. Diplomatarium Dan. 2. rk. III, nr. 139 og 170, Suhm: Nye Saml. I, 69, Repertorium 2. rk. nr. 12401; et sognevidne fra 1485 hævder, at bispens ikke tidligere plejede at holde gæsteri i Højer (Repertorium 2. rk. nr. 5763); det kan dog anføres, at der 1513 og 1514 spores en forbindelse med cantoriet i Ribe (Acta pontificum Danica VI, 25f., 56f. og 63f.). ⁴ Procuratio var en afgift, kirkerne betalte for visitats, regnskabshøring m. m. ⁵ SJyAarb. 1941, p. 54. ⁶ VII, 291. ⁷ Ribe bispearkiv: arkidiakonats rgs. for Lø, Møgeltønder m. fl. hrdr. 1554—1660 div. år. ⁸ Både kløvstensdigerne og teglstensmurene er sandsynligvis bygget o. 1912, da der i dette år udarbejdedes et overslag for den gamle kirkegårds regulering og beplantning. ⁹ Ribe bispearkiv: arkidiakonats rgs. for Lø, Møgeltønder m. fl. hrdr. 1554—1660 div. år. ¹⁰ Halsjernet, der indtil sidste restaurering blev opbevaret i et skab i kirken, skal være ophængt på sin gamle plads vest for døren, hvor der endnu spores en rusten øsken, som kan høre til den første ophængning. ¹¹ Forneden i tårnet er der foruden de fire apsiskvadre benyttet et så stort antal hulkantede sokkelkvadre, at de ikke kan have haft deres oprindelige plads i skibets vestgavl, og hertil kommer, at våbenhuset har en komplet sokkel af tilsvarende kvadre; endvidere er der både i tårn og korsarme benyttet et stort antal almindelige kvadre. Disse forhold rejser spørgsmålet, om ikke en del af kvadrene kan stamme fra den i stormfloden 1436 ødelagte Anflood kirke, hvis menighed blev lagt under Højer. Hvis ikke våbenhusets kvadre stammer fra Anflood, må bygningen sikkert henføres til en tidlig periode i den gotiske tid, eftersom et så omhyggeligt udført kvadremateriale er en stor sjældenhed senere i gotikken. ¹² Indskriften lyder: »Stärker als der Tod ist die Liebe«. ¹³ Åbenrå kirke har en tilsvarende løsning af vinduer og hvælv, og den er repræsenteret i flere kirker syd for grænsen, Rodenäs, Klanxbüll, Neukirchen og Boldixum (Föhr), alle senromanske teglstensbygninger. Se Die Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein,

Kreis Südtondern henholdsvis p. 215f., 134f., 184f. og 263f. ¹⁴ Ved sidste restaurering var der lejlighed til at undersøge hvælvenes underside. Fugerne i jordbuen er af romansk karakter, glatte og beskåret i begge sider. ¹⁵ Graven har sin længste udstrækning i nord-syd, hvilket udelukker, at den har været anvendt til begravelse. Man kan derimod ikke se bort fra muligheden af, at den kan have tjent som »benhus«. ¹⁶ Rolfs p. 54 og Højer præstearkiv: sager til aktfortegnelsen. ¹⁷ Bevillingen til »Beichthuset«s opførelse blev givet 21. juni 1747, sml. Rolfs p. 53f. ¹⁸ Tønder provstearkiv, udtaget af pk. 1681—1912: Bausachen 1728—1906 etc. ¹⁹ Højer rgskbog 1808—82. ²⁰ Tønder provstearkiv, udtaget af pk. 1681—1912: Bausachen 1728—1906 etc. ²¹ Højer præstearkiv: sager til aktfortegnelsen. ²² Matthaei: Schnitzaltäre, 1898, p. 205, samme: Holzplastik, 1901, p. 76ff. Fr. Beckett: Danmarks kunst II, 1926, p. 141—45. V. Thorlacius-Ussing: Danmarks Billedhuggerkunst, 1950, p. 94f. ²³ Curt Habicht: Hanseatische Malerei etc., 1926, p. 22 ff., jfr. også V. Thorlacius-Ussing, i Danmarks Billedhuggerkunst, 1950, p. 95. ²⁴ Bau- u. Kunstdenkm. Lübeck IV, 97, jfr. Max Paul: Sundische und Lübsche Kunst, 1914, p. 51 ff., Grete Dexel-Brauckmann: Lübecker Tafelmalerei etc., i Zeitschr. d. Ver. f. Lübeckische Gesch. XIX, 1918, Tafel 8f. jfr. p. 21 f. ²⁵ Jfr. Rolfs p. 56ff. ²⁶ Jfr. Holland og Danmark, 1945, p. 65 f. ^{26a} Ribe bispearkiv: arkidiakonats rgsk. for Lø, Møgeltønder m. m. 1652—1700. ²⁷ Jfr. Poul Nørlund, i Danmarks Billedhuggerkunst, 1950, p. 65f. ²⁸ Rolfs, p. 62. ²⁹ Højer præstearkiv: Bd 4 sager til aktfortegnelsen II 9—10. 1747—1932. ³⁰ Haupt: Jahresbericht 1900—01 nr. 5626 p. 6. ³¹ Højer kirkeregnskabsbog 1761—1807. ³² Ribe bispearkiv: arkidiakonats regnskaber for Lø, Møgeltønder m. m. 1652—1700. ³³ Sager til aktfortegnelsen. ³⁴ Meddelelse fra sognepræst Mogens Barfod, der tilføjer, at det er gammel frisisk skik at samle den slags fund i kirkerne, og at lignende ses »i næsten alle Frislands gamle Kirker« (jfr. Rolfs p. 274).

El. M. 1954

Fig. 18. Højer. Englehoveder fra fligbærer samt detail af en af de hellige tre konger (jfr. fig. 8).